УДК 159.992.73

DOI: 10.31339/2617-9598-2019-1(3)-183-198

Чернов Артем Анатолійович

здобувач,

Національний педагогічний

університет імені М. П. Драгоманова,

практичний психолог,

Полтавський дошкільний навчальний заклад № 63 «Казка»

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АФЕКТИВНОГО КОМПОНЕНТУ СТАВЛЕНЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ДО МОРАЛЬНИХ НАСТАНОВ

***Анотація.** Статтю присвячено емпіричному аналізу афективного компоненту ставлення в структурі особистості молодшого школяра. Описано основні принципи, за якими працюють використані нами тестові методики. Розкриття суті афективного компоненту відбувається через розгляд авторитетних осіб, які впливають на формування особистості молодшого школяра. Отримані результати зіставляємо з теоретичним доробком вікової та педагогічної психології, намагаємося адаптувати наші висновки до потреб Нової Української школи.*

***Ключові слова:** авторитет, афективний компонент, когнітивний компонент, поведінковий компонент, ставлення, молодший шкільний вік, емоційний розвиток, проекція, тест.*

Постановка проблеми. Афективний компонент ставлення в структурі особистості молодшого школяра має мотивувальний ефект – він перебуває у прямій залежності від авторитетних осіб, які висувають свої вимоги щодо моральної поведінки молодшого школяра, підкріплюють або припиняють поведінку учня, оцінюють її. Дослідження цього компоненту, ставлень дитини молодшого шкільного віку, дасть змогу теоретично розширити наші уявлення про взаємодію між всіма трьома компонентами ставлень (афективний, когнітивний, поведінковий) та краще визначити роль кожного з них, що також зробить можливим з певною долею надійності прогнозувати поведінку індивіда. У прикладному плані вирішення вище окресленої проблеми дасть змогу практичному психологу школи діагностувати афективний компонент ставлення молодшого школяра з метою створення для нього оптимальних умов розвитку та навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку психологічної думки М. Біла розглянула ризики інформаційного середовища для формування особистості в сучасному світі, серед яких визначила: емоційну депривацію, агресивність та втрата почуття співпереживання [3]; В. Заїка зробив огляд сучасних небезпек, які можуть вплинути на емоційний розвиток молодшого школяра та особливості ставлень соматично хворої дитини [5; 6]; Л. Клочек розглядав вплив стосунків між вчителем та учнем на емоційне життя молодшого школяра [7]; Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова наголосили на важливості створення

сприятливої емоційної атмосфери у школі для дітей молодшого шкільного віку [8]; І. Кочерегіна окреслила нариси сучасного розуміння процесу саморегуляції [9]; А. Мелоян та І. Новіков описали вплив дитячо-батьківських стосунків на розвиток емоційного ставлення до інших [13]; Н. Михальченко вивчав патріотичну рефлексію молодшого школяра засобами проєктивної та суб'єктивної психодіагностики [14]; В. Найчук розглянув процес формування емоційного інтелекту в дітей молодшого шкільного віку [16]; М. Салюк та М. Яновська окреслили вплив сучасних медіа на емоційний стан людини [20]; Ю. Терлецька розглянула емоційну деривацію як деструктивний психологічний стан [21]. Українська школа на сучасному етапі розвитку зазнає значних змін і реформ, що стосуються насамперед початкових класів [18]. Сучасні наукові дослідження звертають свою увагу здебільшого на загрози інформаційного світу або розглядають окремо взятий вид стосунків (учень-вчитель). Запропонована робота значно розширює види цих стосунків, та уточнює їх, концентрує своє увагу на емоційному враженні дитини від них.

Метою запропонованої статті є використання вищезазначеного теоретичного підґрунтя до аналізу проблеми виміру афективного компонента ставлення дитини молодшого шкільного віку. Досягнення поставленої мети можливе через послідовне виконання таких завдань:

1. Визначити психологічні особливості дитини молодшого шкільного віку;
2. Аналіз опорних понять та визначення функцій афективного компоненту;
3. Підбір методик емпіричного виміру афективного компоненту;
4. Емпіричний вимір афективного компоненту.
5. Аналіз результатів, зіставлення результатів з даними попередніх досліджень, обґрунтування користі отриманих результатів для сучасної української школи.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з заявленої теми, нам необхідно визначитися з термінологією та опорними поняттями, якими ми будемо користуватися під час розгляду заявленого питання. У трактуванні термінології часто виникають суперечності, зумовлені різними теоретичними вподобаннями вчених. Так, молодший шкільний вік – це період онтогенетичного розвитку, межі якого відповідають періоду навчання дитини в початковій школі (6–7, 10–11 років). Соціальна ситуація розвитку в цей віковий період характеризується переходом до систематичного навчання у школі. У цьому віці інтенсивно розвиваються пізнавальні процеси, які стають більш довільними та усвідомленими. Провідним пізнавальним процесом стає мислення (Л. Виготський), яке стимулює виникнення і розвиток таких новоутворень, як рефлексія та аналіз. Завдяки навчанню з'являється внутрішній план дій. Центальною подією в житті дитини молодшого шкільного віку є залучення її до суспільно оцінюваної діяльності [19]. Суспільна значущість навчальної діяльності є принципово важливою для розвитку особистості дитини, оскільки значно розширює її соціальні зв'язки,

що сприяє соціалізації. Дитина переходить на абсолютно нову позицію стосовно всього оточення – на позицію учня. О. Леонтьєв підкреслює, що зміна соціальної позиції приводить до зміни всієї системи ставлень дитини. Під ставленням ми розуміємо свідомий, вибірковий, заснований на досвіді зв'язок індивіда з різними сторонами об'єктивної дійсності, який проявляє себе у діях, реакціях та переживаннях [15]. Перша спроба побудувати теорію особистості на базі ставлень до дійсності належить О. Лазурському [10]. Як зазначалося вище, молодший шкільний вік є сприятливим часом для розвитку когнітивних психічних процесів. Тому логічно припустити, що цей проміжок часу є сензитивним для формування когнітивного компоненту ставлення.

В емоційному житті індивіда виникають зрушення, зумовлені кризою семи років. Найсуттєвішою особливістю цієї кризи є початок диференціації внутрішньої та зовнішньої сторін особистості. Школяр починає свідомо орієнтуватися в особистих почуттях. Наслідком цього є розуміння, що означає «Я радію», «Я засмучений», «Я сердитий», «Я добрий», «Я злий». У дитини виникає усвідомлена орієнтація у своїх почуттях. Вона відкриває для себе сам факт своїх почуттів. Почуття для неї починають відкривати свій сенс (школяр, що гнівається, розуміє, що він гнівається). Завдяки цьому у дитини виникають нові ставлення до себе, емоційний компонент стає більш зрілим. Під час кризи семи років вперше виникає узагальненість почуттів, або афективне узагальнення, логіка почуттів. Наприклад, у дитини дошкільного віку немає справжньої самооцінки та усвідомлення власної цінності. За умови успішного проходження кризи семи років у особистості виникає рівень домагань до самого себе та оцінка власної успішності

За М. Смітом та Б. Ломовим ставлення мають трикомпонентну структуру, до якої входить: афективний компонент – відповідає за емоційну оцінку ситуації, в період молодшого шкільного віку афективний компонент зазнає суттєвих трансформацій; когнітивний компонент – включає в себе знання людини про об'єкт, до якого відноситься ставлення, внаслідок цього провідною діяльністю стає навчання; провідним психічним процесом стає мислення [2; 11]. Когнітивний компонент в молодшому шкільному віці активно розвиваються. Серед надбань розвитку можна виділити план дій та аналіз уже виконаної діяльності. Таким чином, виникнення та формування ставлень на пряму залежить від діяльності; поведінковий компонент – власне поведінка індивіда стосовно значущого об'єкту соціальної дійсності. Прийнято розрізняти мимовільну поведінку, основою якої є минулий досвід та стереотипні реакції; довільну поведінку, яка вимагає залучення свідомості та вольових зусиль. Найвищим проявом довільності прийнято вважати вчинок, про це ми говоримо детальніше у попередній роботі [26].

Користуючись принципом детермінізму та послідовності розвитку психічних процесів, ми гіпотетично припускаємо таку наступність розвитку та виникнення трикомпонентної структури. Першим формується емоційний компонент ставлення до навколишньої дійсності, у проміжок часу від народження до 6 років. Обґрунтовуємо цю тезу теорією прив'язаності та провідною потребою немовляти в емоційному спілкуванні. За ним формується когнітивний компонент ставлення. Така ситуація стає можливою внаслідок психічного розвитку та виходу на перший план когнітивних процесів, передумови виникнення ставлень ми розглядаємо тут [24]. Поведінковий компонент завжди тією чи іншою мірою присутній на кожному етапі розвитку, оскільки цей компонент напряму пов'язаний із задоволенням потреб. Наша точка зору близька до позиції В. Ядова стосовно послідовності формування ставлень та Д. Узнадзе, який прямо вказує на зв'язок між настановленням «ставлення» та потребою.

За класифікацією Л. Бурлачука, всі тестові методики можна умовно розділити на суб'єктивні, об'єктивні та проєктивні [4]. Для кращого розуміння принципу їх роботи нижче ми розглянемо механізми проєкції та визначимо сутність суб'єктивних методик, які можуть бути використані під час виміру афективного компоненту ставлення. Під час організації дослідження будемо керуватися основними вимогами до організації констатуючого експерименту [12].

Дія переважної більшості психодіагностичних методик, які підходять до виміру афективного компоненту, пов'язана з проєкцією. Проєкція як психологічне поняття вперше з'являється в психоаналізі та належить З. Фройд, котрий під проєкцією розумів механізм захисту «Я» від неприйнятних внутрішніх імпульсів, почуттів, думок тощо. Сутність цього захисного механізму полягає в приписуванні зовнішнім об'єктам власних неусвідомлюваних рис та особливостей, які були витіснені із свідомості. Таке розуміння проєкції як захисного механізму «Я» отримало назву класичної проєкції та широко розповсюдилося у проєктивній психодіагностиці [1]. Проте подальші дослідження в цьому напрямку (Л. Беллак, Дж. Хаперн, Т. Шибутані та ін.) вказали на існування проєкції, не пов'язаної з роботою захисних механізмів. На сьогоднішній день визначають такі типи проєкції:

- аутична проєкція (де проявляються актуальні потреби людини);
- раціональна проєкція (де проєктуються усвідомлені суб'єктом власні соціально неохвальні риси особистості або поведінки, ці риси суб'єктом постійно виправдовуються);
- симулятивна проєкція (під час якої назовні проєктуються неусвідомлені риси особистості);
- проєкція Панглоса та Кассандри (характеризується виникненням у індивіда поведінки, яка прямо протилежна висловленому прагненню);

– комплементарна проекція (проекція рис особистості, які є додатковими до рис, що реально притаманні особистості).

У дослідженні афективного компоненту ставлень молодшого школяра можливі прояви будь-якого з вищеописаних видів проекції. Найбільш відомими та тими, що заслуговують на довіру, є такі проективні тести, як малюнок сім'ї, незакінчені речення, неіснуюча тварина [17].

Методикою для вивчення афективного компоненту ми обрали незакінчені речення за Ж. Нютеном та О. Орловим [22]. Участь у ньому взяли 272 школярів віком від 6-ти до 10-ти років, дослідження здійснювалося на базі гімназії № 6 м. Полтави. Серед них 86 школярів 7–6 років, 41 школяр 7–8 років, 68 школярів 8–9 рок, 77 школярів 9–10 років. Відповіді школярів ми узагальнили (за темами, що хвилювали школярів, та подали в таблиці відповіді переважної більшості) з 1-го по 4-й клас (див. таб.1).

У відповідях на незакінчені речення в учнів молодшого шкільного віку проектується емоційне ставлення до своєї основної діяльності (навчання у школі), як загалом так і до складових освітнього процесу. Цікавим у відповідях учнів є той момент, що в них спроектувалися страхи, які недавно були трансльовані мас-медіа, що підтверджує результати, отримані сучасними вченими незалежно від нас (М. Біла, М. Салюк та М. Яновська). Методика «Незакінчених речень» чудово розкриває емоційну оцінку освітнього процесу молодшим школярем. Для оцінки впливу авторитету на емоційний компонент ставлення молодшого школяра додатково застосуємо проективно-суб'єктивну методику Рене Жиля.

Існують методики, які позиціонують себе як суб'єктивно-проективні, наприклад, методика Рене Жиля «Сфера міжособистісних стосунків дитини» [23], яку ми застосували до аналізу афективного компоненту. Участь у дослідженні взяли 272 школярів віком від 6-ти до 10-ти років, дослідження здійснювалося на базі гімназії № 6 м. Полтави. Серед них – 86 школярів 7–6 років, 41 школяр 7–8 років, 68 школярів 8–9 років, 77 школярів 9–10 років. Узагальнення відбувалося шляхом пошуку середньостатистичного значення.

Таблиця 1

Проективна методика «Незавершені речення»

Рече ння №	Найбільш типові відповіді	Що саме стало об'єктом проєкції	Інтерпретація
1	Гарно вчиться. Слухає вчителя. Гарно себе поводить. Дисциплінований відмінник.	Власні уявлення про учня як початковий етап переходу настанови в цінність	Учні молодших класів керуються настановами вчителя як орієнтиром у власній навчальній діяльності
2	Погано вчиться. Б'ється не поважає інших. Погано пише, погано читає. Погано себе поводить в школі.	До уявлень додається операційна сторона питання. Відсутність конкретних навичок.	Інтеріоризація досвіду з опорою на оцінку вчителя. Вироблення власних критеріїв оцінки.
3	Мене заохочує. Добрий, лагідний. Ставить хороші оцінки. Гарно пояснює теми.	Велика увага до особистісних, якостей вчителя, незначна увага до проф. якостей.	Вчитель цікавить дітей і як людина, і як професіонал (як людина більше).
4	Кричить. Пише зауваження. Сердиться, Ставить двійки	По суті не подобається покарання, без аналізу його причин.	Захисне прагнення зберегти свою самооцінку.
5	Вона вчить. Там друзі. Отримуєш розум. Добрі вчителі.	Бажання бути прийнятим в колектив. Розвиток власних якостей.	Реалізації власних особистісних потреб.
6	Довго сидить. Багато задають додому. Українська мова та математика. Є старшокласники.	Проекція власних труднощів у навчанні та особистісних страхів.	Відповідь має індивідуальні варіації. По суті відповідає на питання, з чим виникають складнощі.
7	Бувають свята. Багато друзів. Вихідний. Перерва.	Бажання знаходитись та діяти в дитячому колективі	Реалізація потреби в належності та прийнятті.
8	Пожежа. Когось б'ють. Суворий вчитель. Диктант. Контрольна	Проекції інформації з СМІ, бажання безпеки та власні труднощі	Потреба в безпеці розширена та соціалізована
9	Билися. Був ремонт. Були погані діти. Задавали домашню роботу	Індивідуальні складнощі та перенос оцінки вчителя.	Проекція моральних настанов та бажання перерозподілу часу
10	Дуже гарно. Страшно. Буде весело. Буде цікаво	Індивідуальні очікування від школи	Зіставлення реального і очікуваного
11	На мене кричать. Роблять зауваження. Ставлять 2. Сварять.	Протікання навчального процесу.	Емоції з приводу системи виховання в школі
12	Підіймаю руку. Питаю вчителя. Тихо сиджу. Розбираю вдома.	Вирішення складностей під час уроку	Індивідуальні стратегії рішення проблем
13	Запитую батьків. Питаю вчителя. Пишу в Вайбер. Звертаюсь до бабусі.	Вирішення складностей під час домашнього завдання	Індивідуальні стратегії рішення проблем.
14	Виконав вправу. Зробила класну роботу. Зробив домашню роботу. Зробив учинок.	Внутрішня стратегія перевірки класної роботи, дій у колективі	Проектується те, з чим виникають ускладнення.
15	Зробив математику. Відповідає учень. Зробила контрольну, самотійну.	Ускладнення під час навчального процесу.	У переважній кількості випадків учень просто називає проблему
16	Повторюю. Кличу маму. Вчу. Записую.	Мнемічні стратегії	У деяких учнів залишається залежність від дорослого
17	Щось нове. Основи здоров'я. Пишемо. Вчитель розповідає.	Чим цікавить навчальний процес.	В основному були відповіді цікаве та захоплене, як емоція.
18	Бубонять, кричать. Зупиняють урок. Повторюють. Немає нічого цікавого	Чим нецікавий навчальний процес	В основному скарги на дисципліну та відсутність інтересу
19	Була радість. Були друзі. Була перерва, був мир та спокій.	Пропозиції щодо поліпшення шкільного життя.	Від загального до конкретного, в основному потреба в належності.

Таблиця 2

Узагальнений вибір дитини 6–7 років

Шкала №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість виборів	11	2	8	4	2	4	6	4	3	1	3	4	1

Рис.1 Узагальнений профіль школярів 6-7 років

Згідно з теорією діяльності, приступаючи до навчання в першому класі дитина 6–7 років перебудовує всю свою систему ставлень, зміна соціальної ситуації розвитку провокує внутрішні зміни в особистості – до безперечного авторитету батьків приєднується авторитет вчителя. Поведінка школяра оцінюється тепер і з боку школи та шкільних вимог, спочатку озвучені у формі моральних настанов, засвоєння яких сприяє становленню саморегуляції. Ж. Піаже та Л. Кольберг вважають, що діти 6–7 років вибудовують свою моральну поведінку з опорою на авторитетну особи, така думка емпірично підтверджується і в нашому дослідженні. Оскільки вчитель та батьки стимулюють «правильну» поведінку та припиняють неправильну засвоєння моральних норм будується на емоційному підкріпленні отриманому від авторитетної особи. Однак в ситуаціях, де потрібно відстоювати власні права та інтереси, дитина 6–7 років буде діяти, виходячи уже із власного відчуття справедливості, така поведінка виникатиме під час непорозумінь з однолітками та зумовлена попереднім вихованням в сім'ї. Розуміння справедливості добра і зла яскраво нам демонструє дослідження когнітивного компоненту [25].

Таблиця 3

Узагальнений вибір дитини 7–8 років

Шкала №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість виборів	7	4	2	8	1	1	5	5	5	3	3	4	1

Рис. 2 Узагальнений профіль школярів 7-8 років

Узагальнені показники дитини 7–8 років свідчать про високу значущість для дитини стосунків з братами та сестрами. За даними американського навчального посібника із психології, старші брати та сестри є джерелом для наслідування дитини. Загалом дитина 7–8 років демонструє відхід від авторитетів в бік дитячого колективу – така тенденція ще не має яскраво вираженого характеру, але на профілі можна спостерігати зменшення виборів матері та авторитетної особи. Дитина частіше обирає взаємодію з дитячим колективом, аніж з дорослими, хоча така взаємодія може мати поверхневий та ситуативний характер. Цікавим спостереженням є те, що школярі другого класу із більшим задоволенням спілкуються з братами та сестрами, аніж з бабусями та дідусями, час, проведений з останніми, вже не викликає такого захоплення, як у першому класі. З’являється загальна тенденція приймати участь у суспільних справах в дитячому колективі (урочисті лінійки, виступи, життя класу). У школярів третього класу з’являється потреба в соціальному домінуванні та прагненні до лідерства в групах, у других та перших класах таке прагнення є поодиноким та зумовленим, на нашу думку, індивідуальними психічними якостями.

Таблиця 4

Узагальнений вибір дитини 8–9 років

Шкала №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість виборів	8	3	5	3	1	4	5	5	2	3	4	4	3

Рис.3 Узагальнений профіль школярів 8-9 років

Відчутної різниці між профілями 2 та 3 класу не має, але вкажемо на той факт, що під час відповідей, що стосувалися друзів, більшістю дітей третього класу був названий конкретний друг, що був вибраний, виходячи з інтересів та психологічної сумісності – тобто спокійний, цікавий, вихований, що свідчить про те, що симпатії дітей 8–9 років набувають сталого характеру, більш усвідомлені та диференційовані. Залишається значна кількість виборів матері та авторитетної особи, більшість з них бачить на її місці вчителя. Уперше діти виявляють тенденцію до ізоляції. Ми пов’язуємо цей факт з набуттям досвіду участі в масових заходах та в усвідомленні такої власної психологічної риси, як інтроверсія, тим паче, що в сучасному суспільстві належність до будь-якої соціальної групи не обов’язково повинна забезпечуватися фізичною присутністю, оскільки є соціальні мережі та групи з великою кількістю осіб, які в них перебувають.

Таблиця 5

Узагальнений вибір дитини 9–10 років

Шкала №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість виборів	6	3	4	5	2	7	4	5	3	3	5	3	3

Рис. 4 Узагальнений профіль школярів 9-10 років

Узагальнений профіль дітей 4-го класу демонструє більший відхід від авторитету дорослих падіння в цілому кількість виборів сім'ї та авторитету вчителя в бік дитячого колективу, в цьому віці починається підліткова криза. Таку ситуацію можна пояснити зміною провідної потреби на потребу у спілкуванні, усвідомлення її та початком кризи підліткового віку. За нашою гіпотезою, чим більший відхід від дорослого світу, тим яскравіше ця криза буде протікати. Цікаво, що ставлення дитини змінюються поступово з першого по четвертий клас, і, можливо, в майбутньому завдяки запропонованому вище тесту можливо буде вивести формулу початку підліткової кризи. Таку позицію ми виправдовуємо тим, що ставлення дитини молодшого шкільного віку можливо порівняти з вектором, який має чітку спрямованість та протягом всього молодшого дошкільного віку поступово змінює свої напрямки то в бік дорослих, то в бік однолітків. Втрата авторитету дорослих або зміна напрямку в бік дитячого колективу демонструє нам динамічні характеристики ставлення, які підкріплюються емоційним задоволенням від спілкування з тією чи іншою віковою групою.

Висновки. Проблема наукового пошуку завжди певною мірою пов'язана з підбором адекватного та достатньо точного інструментарію для вивчення будь-якого феномену, закону або ефекту. Завдання психологічної науки – вивчати унікальний та неповторний світ, формалізуючи його, тобто шукати закономірності в унікальному і середньостатистичне в індивідуальному. Для виконання таких амбітних завдань нам, психологам, необхідні достатньо чутливі і одночасно надійні інструменти пізнання чужого суб'єктивного світу. Така вимога є справедливою для будь-якого психічного феномену, але вона виходить на перший план, якщо своїм завданням дослідник бачить вивчення емоцій. У минулому психодіагностика страждала фізіологічним редуccionізмом, зводила всі психологічні прояви емоційного життя індивіда до простих вимірювань нервових реакцій, втрачаючи водночас індивідуальний емоційний сенс, що його вкладає сам індивід у свої емоції, перефразовуючи –

психодіагностика в минулому ігнорувала ставлення. На сучасному етапі розвитку психологічних методів діагностики цей недолік усунуто, але питання підбору діагностичних методів, їх організація, кількість потрібних методик для виміру феномену навряд колись втратить свою актуальність. У запропонованій статті представлено підхід до аналізу афективного компоненту ставлення молодшого школяра, який може бути використаний, доповнений, модифікований або відкинутий. Показано динаміку змін ставлень молодшого школяра до авторитетних для нього осіб.

Перспектива подальших досліджень. Перспектива подальших досліджень полягає в емпіричному застосуванні проєктивних та суб'єктивних тестів для оцінки та опису афективного компоненту ставлення молодшого школяра, поєднанні всіх трьох компонентів ставлення, уточненні ролі кожного в структурі особистості молодшого школяра та організації формувального експерименту за всіма трьома компонентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. 7-е изд. СПб. : Питер, 2009. С. 422–423.
2. Андреева Г. М. Практикум по социальной психологии [под. ред. И. С. Клеценой]. СПб. : Питер, 2008. 256с.
3. Біла І. Інформаційна безпека розвитку особистості. *Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни*: XI щорічна науково-практична конференція. Київ: Таврійський університет, 2 березня, 2018. С. 22–25.
4. Бурлачук Л. Психодіагностика. СПб. : Питер». 2006. 351с.
5. Заїка В. М. Проблема кібернасилля, аутоагресивної та суїцидальної поведінки в сучасному суспільстві. *Молодь: освіта, наука, духовність* : тези доповідей XIV Всеукр. наук. конф., м. Київ, 04–06 квітня 2017 р. У II част., ч. II. К. : Ун-т «Україна», 2017. С. 80–82.
6. Заїка В. М. Психологічні особливості переживання хвороби у дитячому віці. *Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 28 лютого 2017 р. К. : Ун-т «Україна», 2017. С. 42–47.
7. Клочек Л. Вплив соціальних умов на розвиток соціальної справедливості особистості педагога. *Forming of modern educational environment: benefits, implementation mechanisms* : International scientific-practical conference. Tbilisi : Orbeliani Teaching Universiti Faculty of Humanities Sulkhana-Saba. 29 september, 2017. С. 7–10.
8. Кондратенко Л. О., Пророк Н. В., Манилова Л. М. Любов до дітей як важлива складова психологічної культури вчителя початкової школи. *Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology and sociology* : International scientific-practical conference. Conference: Proceedings. Shumen: “Konstantin Preslavsky Universiti”. 2017. June 16–17. С. 194–196.

9. Кочеригіна І. Саморегуляція в контексті теоретичних підходів. *Науково-методологічні та соціальні аспекти психології* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 серпня 2017 р. Запоріжжя: «Класичний приватний університет», 2017. С. 28–31.
10. Лазурский А. Ф. Классификация личностей. СПб., 1921. 401с.
11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М. : Наука, 1984. 439 с.
12. Максименко С., Носенко Е. Експериментальна психологія : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
13. Мелоян А. Е., Новиченко І. С. Дитячо-батьківські стосунки як фактор розвитку емпатії у молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 4 (Т-2) (серія психологічні науки). Херсон. 2017 р. С. 75–80
14. Михальченко Н. В. Психодіагностика патріотичної рефлексії молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 6 (Т-2) (серія психологічні науки). Херсон. 2017 р. С. 87–92.
15. Мясищев В. Психология отношений. Л. : Изд-во ЛГУ, 1960. 153 с.
16. Найчук В. Психологічні особливості емоційного інтелекту молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 3 (Т. 2) (серія «Психологічні науки»). Херсон. 2016р. С. 76–80.
17. Практикум по возрастной психологии / Л. А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. СПб. Речь. 2002. 694 с.
18. Нова Українська школа / група упорядників: Гриневич Л., Елькін О., Колеснікова С. та ін. [загальна редакція Грищенко М.]. МОН 27.10.2016.
19. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. К. : Каравела, 2012. С. 191–193.
20. Салюк М. Дослідження впливу сучасних мас-медіа на емоційний стан людини. *Modern methods, and operational experience in the field of psychology and pedagogics* : International research and practice conference. Lublin, “Maria Curie-Sklodowska Universit”. 2017 October 20–21. С. 217–219.
21. Терлецька Ю. Психічна деривація людини як деструктивний процес функціонування її психіки. *Modernization of educational system: word trends and national peculiarities* : International scientific conference. Kaunas: Izdevnieciba “Baltiga Publishing”, February 23th. 2018. С. 73-76.
22. Усе про мотивацію / укладач. А. Г. Деревеньова. Х. : Основа, 2012. 207 с.
23. Федотова Ю. Практическое руководство по применению методики «Фильм-Тест» Рене Жилия. Владивосток : изд-во МГУ им. адм. Г. И. Невельского, 2004. 47 с.

24. Чернов А. Генези трьохкомпонентної структури ставлень від народження до молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 5. (Т-2) Херсон. 2017. С. 125–131.
25. Чернов А. Емпіричне дослідження когнітивного компоненту ставлення молодшого школяра до моральних настанов у структурі особистості молодшого школяра. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 6 (серія «Психологічні науки»). Херсон. 2017 р. С. 111–119.
26. Чернов А. Моральний вчинок як міра духовного розвитку молодшого школяра. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. І. Огієнка та Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 20. 2013. С.728–758.

REFERENCES

1. Anastazy. A., Urbyna S. (2009) *Psykholohycheskoe testyrovanye* [Psychological testing]. Pyter: Pyter [in Russian].
2. Andreeva H.M. (2008) *Pratkytum po sotsyalnoi psykholohy* [Workshop on social psychologists]. Pyter: Pyter [in Russian].
3. Bila I. (2018) *Informatsiina bezpeka rozvytku osobystosti*. [Information security of personality development] *Stanovlennia ta rozvytok osobystosti v umovakh informatsiinoi viiny: XI shchorichna naukovo-praktychna konferentsiia*. (2 bereznia, 2018 hoda) –(pp. 22-25). – Kyiv: Tavriyskyi universytet, [in Ukraine].
4. Burlachuk L. (2006) *Psykhodyahnostyka* [psychodiagnostics] Pyter: Pyter [in Russian].
5. Zaika V.M. (2017) *Problema kibernasyllia, autoahresyvnoi ta suitsydalnoi povedinky v suchasnomu suspilstvi*. [The problem of cyber-crime, auto-aggression and suicidal behavior in modern society] *Molod: osvita, nauka, dukhovnist: tezy dopovidei KhIV Vseukr. nauk. konf.*, m. Kyiv, (04–06 kvitnia 2017.) (pp. 80 – 82.) - Kyiv : Universytet «Ukraina», [in Ukraine].
6. Zaika V.M. (2007) *Psykhologichni osoblyvosti perezhyvannia khvoroby u dytiachomu vitsi*. [Psychological peculiarities of the childhood illness] *Sotsialna robota v suchasnomu suspilstvi: tendentsii, vyklyky, perspektyvy: materialy Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf.*, m. (28 liutoho 2017 hoda). (pp. 42 – 47). Kyiv: Universytet «Ukraina». Poltava, [in Ukraine].
7. Klochek L. (2017) *Vplyv sotsialnykh umov na rozvytok sotsialnoi spravedlyvosti osobystosti pedahoha*. [Impact of social conditions on the development of social justice of the teacher's personality] *Forming of modern educational environment: benefits, implementation mechanisms/. scientific-practical conference*. (29 veresen, 2017 hod) (pp. 7-10) : “Orbeliani Teaching Universiti Faculty of Humanities Sulkhana-Saba”. Tbilisi [in Georgia].
8. N.V. Prorok, L.O. Kondratenko, L.M. Manilova (2017) *Liubov do ditei yak vazhlyva skladova psykhologichnoi kultury vchytelia pochatkovoї shkoly*. [Love for children as an important component

of the psychological culture of the elementary school teacher] Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology and sociology *International scientific-practical conference. Conference: Proceedings.* (cherven 16-17 2017 hod) (pp. 194-196) Shumen: “Konstantin Preslavsky Universiti” Shumen [in Bulgaria]

9. Kocheryhina I. (2017) Samorehuliatsiia v konteksti teoretychnykh pidkhodiv. [Self-regulation in the context of theoretical approaches] Naukovo-metodolohichni ta sotsialni aspekty psykholohii: *Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii m. Zaporizhzhia*, (25-26 serpnia 2017 hod) (pp. 28-31.) Zaporizhzhia: «Klasychnyi pryvatnyi universytet», Zaporizhzhia [in Ukraine].

10. Lazurskyi A.F. (1921) Klasyfikatsiia lychnosti [Classification of personalities] SPb. Pyter [in Russian].

11. Lomov B.F. (1984) Metodolohicheskye y teoretycheskye problemy psykholohyy. [Methodological and theoretical problems of psychology] Moskva: Nauka. [in Russian].

12. Maksymenko S, E. Nosenko (2008) Eksperymentalna psykholohiia: pidruchnyk. [Experimental psychology] Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukraine].

13. Meloian A. E., Novychenko I. S.. (2017) Dytiacho-batkovski stosunky yak faktor rozvytku empatii u molodshykh shkoliariv. [Parent-child relations as a factor in the development of empathy among junior pupils]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu № (seriia psykholohichni nauky) . Scientific Herald of Kherson State University V 4 (T-2) 75-80 Kherson, [in Ukraine].

14. Mykhalchenko N. V. (2015) Psykhodiagnostyka patriotychnoi refleksii molodshykh shkoliariv. [Psychodiagnostics of patriotic reflection of younger schoolchildren] Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu (seriia psykholohichni nauky) - Scientific Herald of Kherson State University V 6 (T-2) 87-92 Kherson, [in Ukraine].

15. Miasyshchev V. (1960) Psykholohiia otnosheni [Relationship psychology] Pyter: Pyter [in Russian].

16. Naichuk V. (2016) Psykholohichni osoblyvosti emotsiinoho intelektu molodshykh shkoliariv [Psychologic features of the social institution of young schoolchildren] Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu (seriia psykholohichni nauky) - Scientific Herald of Kherson State University V 3 (T-2) 76-80 Kherson, [in Ukraine].

17. Holovei L. A. Rybalko E.F. (2002) Praktikum po vozrastnoi psykholohyy [Workshop on age psychology] SPb.: Rech [in Russian].

18. Hrynevych L., Elkin O., Kolesnikova S. (2016) Nova Ukrainska shkola [Nova Ukrainian School] MON [in Ukraine]

19. Prykhodko Yu. O., Yurchenko V.I. (2012) Psykholohichniy slovnyk [Psychological Dictionary] Kiev: Caravel [in Ukraine]

20. Saliuk M. A., Yanovska M. V. (2017) Doslidzhennia vplyvu suchasnykh mas-media na emotsiyni stan liudyny. [Research of the influence of modern mass media on the emotional state of man] Modern methods, and operational experience in the field of psychology and pedagogics *International research and practice conference* (zhovten 20-21 2017 hoda) (pp. 217-219) , Lublin: “Maria Curie-Sklodowska University” [in Poland].
21. Terletska Yu. (2018) Psykhichna deryvatsiia liudyny yak destruktyvnyi protses funktsionuvannia yii psykhiky [Mental derivation of man as a destructive process of functioning of his psyche] Modernization of educational system: word trends and national peculiarities. International scientific conference. (hruden 23th. 2018hoda) (pp. 73-76) Kaunas: Izdevnieciba “Baltiga Publishing”, [in Lithuania].
22. Derebenova A. H. (2012) Use pro motyvatsiiu [All about motivation] Kharkiv: Osnova [in Ukraine].
23. Fedotova Yu. (2004) Praktycheskoe rukovodstvo po pryimeneniyu metodyky «Fylm - Test» Rene Zhylia [Practical Guide to Using the Film-Test Method by Rene Gill] Vladyvostok: yzdatelstvo MHU ym. adm. H. Y. Nevelskoho [in Russian].
24. Chernov A. (2017) Henezhy trokhkomponentnoi struktury stavlen vid narodzhennia do molodshoho shkilnoho viku. [Genesis of the three-component structure of attitudes from the birth up yhe young school age]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu (seriia psykholohichni nauky). Scientific Herald of Kherson State University*. V-5 (T-2) 125-131 [in Ukraine].
25. Chernov A. (2018) Empirychne doslidzhennia kohnityvnoho komponentu stavlennia molodshoho shkoliara do moralnykh nastanov u strukturi osobystosti molodshoho shkoliara [Empirical study of the cognitive component of the attitude to moral principlesin the structure of the junior pupil personality] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu (seriia psykholohichni nauky) - Scientific Herald of Kherson State University*. V-6 (T-2) 111-119 [in Ukraine].
26. Chernov A. (2013) Moralnyi vchynok yak mira dukhovnoho rozvytku molodshoho shkoliara [Moral act as a measure of the spiritual development of a junior schoolboy] *Problemy suchasnoi psykholohii (zbirnyk naukovykh prats) Kamianetsk-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohniiienka ta Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy - Problems of Contemporary Psychology (collection of scientific works) Kamyansky National University named after Ivan Ognienko and the Institute of Psychology named after. GS Kostyuk V – 20*. 728-758 [in Ukraine].

Chernov A. A. EMPIRICAL RESEARCH OF THE AFFECTIVE COMPONENT OF THE ATTITUDES OF THE YOUNG SCHOOL CHILDREN TO MORAL DIRECTIVES

The article is devoted to the empirical analysis of the affective component of the relation in the structure of the junior pupil personality. The essay describes the basic principles on which our used test methods work. The disclosure of the essence of the affective component is due to the consideration of authoritative individuals who influence on the formation of the junior pupil personality. We compare the obtained results with the theoretical work of age and pedagogical psychology, we try to adapt our conclusions to the needs of the New Ukrainian school.

The essay analyzes the attitude of the junior student towards moral directive in the context of their attitude to the authoritative person who produces these directives. We made a cut from the first to the third grades using a projective and subjectively projective technique. The received results we compare to the scientific achievements of pedagogical and age psychology. The analysis of moral directives was implemented from the position of social installation. This approach allows us to consider the attitude of the junior pupil in a wider social context. The article is a logical continuation of the analysis of attitudes in the three-component structure of the attitude, since in this paper we analyze the affective component that is close to the motivational structures. This allows us to assume in the essay what is moral or immoral behavior of a child of junior preschool age motivated by. In our opinion, empirical results which were analyzed by us and theoretical material both specify the process of formation of self-regulation of an individual, as an independent self-contained mental institution, which was formed as a result of interaction with the surrounding world. It will also allow a practical psychologist of the New Ukrainian School to more effectively identify the causes of school maladaptation for younger school children, which in turn will increase the effectiveness of their work.

Key words: *authority, affective component, cognitive component, behavioral component, attitude, junior school age, emotional development, projection, test.*